

ԱՆԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈՒԼ-ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻ ԲՆԱԿԶՈՒԹՅԱՆ ԹՎԻ ՇԱՐԺԸ 1900-1970 թթ.

1900-1970 թթ. դիտվել է Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի բնակչության քվադրանկի կտրուկ աճ, ինչը պայմանավորված է ժողովրդագրական, սոցիալ-ամոտեսական ու քաղաքական գործոններով: Նշված ժամանակահատվածում քաղաքի բնակչության էթնոժողովրդագրական իրավիճակը ներկայացնելու համար օգտվել ենք 1902, 1914, 1916 թթ. «Кавказский календарь»-ի, 1926, 1939, 1959 և 1970 թվականների համամիութենական մարդահամարների և ընթացիկ հաշվառումների տվյալներից: Քանի որ, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածը բավականին մեծ է, նպատակահարմար ենք գտել այն բաժանել երեք փուլերի՝ 1900-1926թթ, 1926-1959թթ, 1959-1970թթ.: Բաժանումը կատարել ենք այն տրամաբանությամբ, որ պատմականորեն սրանք էապես տարբեր ժամանակային փուլեր են և ընդգրկում են համամիութենական մարդահամարների միջև ընկած տարիները:

1902թ. Ալեքսանդրապոլում ուներ 33897 բնակիչ, որից 17366-ը՝ արական սեռի, իսկ 16531-ը՝ իգական¹, և այդ թիվը 4966 մարդով գերազանցել է մահաձգի կենտրոն Երևանի բնակչության թվին:² Ալեքսանդրապոլում՝ 1896-1914թթ. բնակչության միջին տարեկան հավելածը կազմել է 5.5%, ինչը բավականին բարձր ցուցանիշ է: Առաջին համաշխարհային պատերազմի մախթոբին Ալեքսանդրապոլում բնակվել է համանուն գավառի բնակչության 22,6%, այսինքն՝ Երևանի մահաձգի բնակչության 5,1%-ը³:

Այդուսակ 1-ից երևում է, որ 1897-1970թթ. Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի բնակչության թիվն ավելացել է 134350 մարդով կամ աճել է 5.4 անգամ: Դա բացատրվում է ոչ միայն բնական աճի բարձր տեմպերով, այլև 1914-1918թթ.՝ Արևմտյան Հայաստանից հայերի զանգվածային ներգաղթով, 1921-1937թթ. և 1946-1970թթ.՝ հայրենադարձության, գյուղական բնակավայրերից ու հանրապետության հարակից շրջաններից՝ հիմնականում Վրաստանից և Ադրբեջանից հայ բնակչության ներգաղթի հաշվին: 1926թ. մարդահամարի տվյալներով Լենինականն ուներ 42313 բնակիչ: 1926-ից մինչև 1939 թիվը քաղաքի բնակչությունը ավելացել է 25,4 հազարով, այսինքն աճել է 1.6 անգամ: Այդ տարիներին 1000 մարդու հաշվով բնակչության տարեկան միջին աճը կազմել է մոտ 32.0 պրոմիլ: 1959թ. անցկացված համամիութենական մարդահամարի տվյալներով Լենինականն ուներ 108440 բնակիչ⁴, մոտ 66 հազարով ավելի 1926թ.-ին և 40,7 հազարով՝ 1939թ.-ին ունեցած բնակչության քվադրանկից: 1939-1959թթ. Լենինականում յուրաքանչյուր 1000 մարդու հաշվով բնակչության տարեկան միջին աճը կազմել է 22.0 պրոմիլ, ինչը համեմատած 1926-1939թթ. հետ՝ համեմատաբար ցածր ցուցանիշ է: 1959-ից մինչև 1970 թիվը Լենինականի բնակչությունը 108,4 հազարից հասել է 164,9 հազարի, այսինքն ավելացել է 55.6 հազարով:

Այդուսակ 1-ից երևում է նաև, որ 1914-1926թթ. Ալեքսանդրապոլ-Լենինականում դիտվել է բնակչության թվի կտրուկ նվազում, ինչի արդյունքում 1926 թվականին քաղաքի բնակչության թիվը 1914 թվականի համեմատությամբ նվազել է 9 հազարով: Դա բացատրվում է պատերազմական դրությամբ, երբ հազարավոր ալեքսանդրապոլցիներ զոհվեցին կամ սպանվեցին, շատերն էլ գաղթեցին Հյուսիսային Կովկաս և այլուր: Խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո ամբողջ հանրապետությունում այդ թվում՝ նաև Լենինականում դիտվում է բնակչության թվի կայուն ավելացում՝ բնական աճի և ներգաղթերի հաշվին: 1930 թ.-ին Լենինականն ուներ մոտավորապես այնքան բնակիչ,

¹ Կ. Կոզմյան, *Լենինական, Եր., 1957, էջ 102:*

² Բանբեր Երևանի արխիվների 1(80), Եր., 1988, էջ 94:

³ Պ. Արևիյան, *Հայաստանի բնակչությունը մախախտքից և խորհրդային շրջաններում, Եր., 1931, էջ 37:*

⁴ Ս. Սուկիևի, *ԽՍՀՄ բնակչությունը, Եր., 1940, էջ 38:*

⁵ «ВВП», М. 1960, сmp. 33.

որքան 1915-ին: Այսինքն՝ 15 տարիներ պետք եղան, որպեսզի վերականգնվեր բնակչության նախապատերազմյան թիվը:

Աղ. 1 Այեքսանդրապոլ-Լենինականի բնակչության թվի շարժը 1897-1970թթ.*

Տարեթվեր	բնակչ. թիվը (հազ. մարդ)	1897 %	1914 %	1926 %	1939 %	1959 %	1970 %
1897	30616	100					
1902	33879	109.6					
1914	51316	140.3	100				
1926	42313	127.6	82	100			
1930	52420	141.5	102	124			
1939	67729	154.8	132	160	100		
1959	108446	174.0	211	256	160	100	
1960	110889	362	216	262	164	102	
1966	129841	424	253	307	192	120	
1970	164966	539	321	390	244	152	100

Բնակչության թվի փոփոխության առաջնահերթ գործոններից է ծնելիությունը: Ծնելիության վիճակը 1926-1970թթ.

Աղ. 2 Լենինականի բնակչության ծնելիության ցուցանիշները 1926-1939թթ. (ըստ Գյումրու ԲԿԱԳ-ի արխիվի նյութերի)

Տարեթվեր	Ծնվածների թիվը	Տարբերությունը նախորդ տարվա համեմատությամբ	Բնակչության միջին թիվը (հազ.)	Ծնելիության գործակիցը (պրոմիլե)	Ամուսնու թյունների թիվը
1926	2018		42,3	47,7	-
1927	2061	+43	44,3	46,5	-
1928	2279	+218	46,5	49,0	-
1929	2323	+44	48,2	48,2	-
1930	2481	+158	51,3	48,3	505
1931	2520	+39	54,8	45,9	510
1932	2540	+20	57,6	44,0	488
1933	2077	- 463	59,4	34,9	349
1934	2244	+167	61,5	36,4	357
1935	2655	+411	62,6	42,4	300
1936	2484	- 171	62,8	39,5	401
1937	4001	+1517	63,9	62,6	339
1938	3033	- 968	65,1	46,5	465
1939	3060	+27	67,7	45,1	300

Այդուսակ 2-ից երևում է, որ մինչև 1939թ. ծնունդների ամենաբարձր ցուցանիշը դիտվել 1937 թվականին՝ 4001 երեխա: 1926-1939 թթ. Լենինականում ծնելիության ամենաբարձր գործակիցը դիտվել է նույն 1937թվականին՝ 62.5 պրոմիլե, ամենացածրը՝ 1933 թվականին՝ 34.9 պրոմիլե: Ընդհանուր առմամբ մշված ժամանակահատվածում ծնելիության գործակիցի ցուցանիշներում կտրուկ տատանումներ չեն դիտվում:

1940-1959թթ. Լենինականի բնակչության ծնելիության աճի ցուցանիշների վրա բացասական ազդեցություն է ունեցել հիմնականում երկրորդ համաշխարհային պատերազմը, իսկ դրական՝ ամուսնությունների թվի աճը, հայրենադարձությունը և գյուղական բնակավայրերից հիմնականում ամուսնական տարիքի բնակչության ներհոսքը և այլն: 1940-1959 թթ. Լենինականում ծնելիության գործակիցի ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է 1940 թվականին՝ 41.9 պրոմիլե, իսկ ամենացածրը 1944 թվին՝ 13.1 պրոմիլե (անհ սղ. 3):

1941-1959թթ. ծնելիության գործակցի միջին ցուցանիշը կազմել է 33.7 պրոմիլե, ինչը 1926-1939 թթ. համեմատությամբ պակասել է 14.5 պրոմիլով: Պատերազմից հետո Լենինականում անընդհատ դիտվել է ծնունդների կայուն աճ:

Քաղաքում ծնունդների տատանումները պետք է քաջատրել երկու հանգամանքով. մախ՝ ժողովրդագրական երևույթներով, օրինակ՝ ամուսնական տարիքի բնակչության թվաքանակի աճով, երկրորդ՝ բնակչության պարզ վերաբաշխությամբ, այսինքն՝ կենսակերպի պահանջով ծնունդների կարգավորված ռեժիմին անցումով:

Աղ. 3 Լենինականի բնակչության ծնելիության և նրա գործակցի շարժընթացը

Տարեթիվը	Ծնվածների թիվը	Տարբ. մա- խող տար- վա համեմա- տությամբ	Բնակչ. թիվը (հազ. մարդ)	Ծնելիության գործակիցը (պրոմիլե)	Ամուսնու- թյունների թիվը
1940	2964		69.2	42.9	301
1941	2771	- 193	71.4	38.8	411
1942	2883	+112	73.2	39.3	278
1943	1162	- 1721	70.6	16.5	162
1944	978	- 184	68.5	14.2	207
1945	1677	+699	70.2	23.8	472
1946	2062	+385	74.5	27.7	911
1947	2832	+770	75.8	37.4	1700
1948	2333	-499	77.5	30.1	1030
1949	2762	+429	80.9	34.1	1351
1950	2680	-82	83.4	32.1	1273
1951	3002	+322	86.7	34.6	1393
1952	3311	+309	88.6	37.4	1100
1953	3353	+42	91.5	36.6	1021
1954	3410	+57	94.2	36.2	1227
1955	3616	+206	97.8	36.9	1221
1956	3720	+104	101.9	36.5	1208
1957	3510	-210	104.8	33.5	1288
1958	3320	-190	106.6	31.1	1280
1959	3570	+250	108.4	32.9	1207

1940թ., 1000 մարդու հաշվով Լենինականում ծնելիության գործակիցը գերազանցել է հանրապետության համապատասխան ցուցանիշին, իսկ 1950 և 1955 թվականներին՝ զիջել:⁶ Աղյուսակ 3-ից երևում է, որ սկսած 1957 թվականից Լենինականում դիտվում է ծնունդների թվի նվազում: Դա կարելի է քաջատրել ոչ միայն ժողովրդագրական իրավիճակով: 1956 թվականին ԽՍՀՄ-ում չեղյալ համարվեց 1936 թվականին ընդունված օրենքը արհեստական վիժումը արգելելու և այն քրեորեն պատժելի իրողությամբ համարելու մասին: Դա ամմիջապես հանգեցրեց ողջ երկրում ծնունդների թվի կտրուկ նվազման՝ մոտ մեկ ու կես անգամ⁷:

1926-1959թթ., ինչպես ողջ հանրապետությունում, այնպես էլ Լենինականում, ծնունդների թվի աճի վրա ազդող գործոններ են եղել՝ աղքիկների վաղ ամուսնությունը, կրթական մակարդակը, ընտանեկան կենցաղը, տնտեսությունում կանանց զբաղվածության աստիճանը և այլն: Չունենալով համապատասխան վիճակագրական տվյալներ, մենք չենք կարող ներկայացնել այդ շրջանում Լենինականում ամուսնությունների

⁶ Խ. Ավետիսյան, Հայաստանի բնակչության և բնակավայրերի աշխարհագրություն, Եր., 1987, էջ 30:

⁷ Воспроизводство населения СССР, под ред. А. Вишневого и А. Волкого, М., 1983, стр. 174

քաշխարհագրությունը ըստ տարիքային խմբերի: Սակայն գտնելով, որ այն չէր կարող էապես տարբերվել համընդհանուրությունում ամուսնությունների տարիքային քաշխարհագրական ցուցանիշներից, ներկայացնում ենք այդ տարիքների վերաբերյալ համընդհանուր տվյալները՝ ըստ տարիքների և տարիքային խմբերի ամուսնությունների քաշխարհագրական մասին (տե՛ս աղ. 4):

Աղ. 4 Հայկական ՍՍՀ-ում ամուսնացածների քաշխարհագրությունը ըստ տարիքների և տարիքային խմբերի ⁸:

տարի	ամուսնությունների թիվը	տղամարդիկ (ըստ տարիքային խմբերի)						
		18 տարեկանից փառք	18-19	20-24	25-29	30-34	35-39	39-ից բարձր
1939	3332	4	93	1012	1473	359	153	238
1959	21775	71	363	7164	8807	2749	605	2016

տարի	ամուսնությունների թիվը	կանայք (ըստ տարիքային խմբերի)						
		18 տարեկանից փառք	18-19	20-24	25-29	30-34	35-39	39-ից բարձր
1939	3332	1171	752	708	366	133	64	138
1959	21775	944	3111	9687	4486	1609	626	1312

Աղյուսակ 4-ից երևում է, որ համընդհանուրությունում 1939 թվականին 3332 ամուսնացածներից 1171-ը կամ 38,1%-ը մինչև 18 տարեկան կանայք են, իսկ 1959 թվականին՝ 21775 ամուսնացածներից՝ 944-ը կամ 4,3 %-ը: Այսինքն նշված ժամանակահատվածում դիտվել է փառ ամուսնությունների թվի կտրուկ նվազում:

1959-1970թթ. Հայաստանում արտադրողական ուժերի թուրմ զարգացումը արմատապես փոխեց քաղաքային և գյուղական բնակչության կառուցվածքը: Կարճ ժամանակահատվածում քաղաքային բնակչության թվի սրճաց աճն իր գործում ազդեցություն ունեցավ քաղաքներում ծնունդների աճի վրա: Լեհիմակների օրինակով նշենք, որ 1926-1936թթ. ծնվածների գումարային թիվը կազմել է 25,7 հազար, 1946-1956 թթ.՝ 33,1 հազար, իսկ 1960-1970թթ.՝ 37,1 հազար: Այսինքն 1960-1970 թթ. ծնունդների թիվը 1,4 անգամ ավելի է 1926-1936թթ. ծնունդների թվից և 1,1 անգամ՝ 1946-1956թթ. ծնունդների թվից: Սակայն նշենք, որ 1960-1970 թթ. ծնելիության գործակիցն իր մեծությամբ դիջել է 1926-1956 թթ. ծնելիության գործակիցին:

Աղյուսակով ներկայացնենք Լեհիմակների բնակչության ծնելիության շարժընթացը 1960-1970 թթ.: Աղյուսակ 5-ից երևում է, որ ծնունդների ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է 1961 թ-ին՝ 4013, իսկ ամենացածրը՝ 1966-ին՝ 3151(տե՛ս աղ. 5): 1961-1970թթ.-ին ծնելիության գործակիցի մեծության նվազումը պայմանավորված չի եղել ամուսնությունների թվի կրճատմամբ, այլ ամուսնական զույգերի համեմատաբար քիչ երեխաներ ունենալու համագամանքով: Բացի դրանից՝ նկատելիորեն փոխվել էր նաև կնոջ դերը լեհիմականց ընտանիքում: Նա ավելի ակտիվորեն սկսեց ներգրավվել արտադրության մեջ և հասարակական կյանքի այլ ոլորտներում:

Ամփոփելով Լեհիմականում 1926-1970թթ. ծնելիության շարժընթացի մասին վերևում ասվածը՝ կարելի է նշել նրա հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. Ծնունդների թվի աճին գուզընթաց՝ նշված ժամանակահատվածում ամբողջապես նվազել է ծնելիության գործակիցը :
2. Վաղ տարիքում ամուսնությունների թիվը, ինչպես ողջ համընդհանուրության տարածքում, այնպես էլ Լեհիմականում, նվազել է բավականին նկատելի չափով :
3. Ատոհմանաբար փոքրամում է ընտանիքի անդամների միջին մեծությունը՝ 5,7 մարդուց նվազելով մինչև 4,5-ի, դրան գուզապես՝ դիտվում է ընտանիքներ թվաքանակի ավելացում: Նկատվում է մեծ ընտանիքների տրոհում և անցում հիմնականում միջին և փոքր մեծության ընտանիքների կազմավորման:

⁸ Խ. Ավետիսյան, *Ուլ. աշխ., էջ 72-73:*

Աղ. 5 Լենինականի բնակչության ծնելիության և մրա գործակցի շարժմբացը

Տարիները	Ծնվածների թիվը	Տարբերությունը նախորդ տարվա համեմատությամբ	Բնակչության թիվը (հազար մարդ)	Ծնելիության գործակիցը (պրոմիլե)	Ամուսնու- թյունների թիվը
1960	3116		110.8	28.1	1224
1961	4013	+897	113.2	35.3	1186
1962	3833	-180	116.4	32.9	1211
1963	3540	-293	117.9	29.6	1135
1964	3475	-65	123.3	27.5	1090
1965	3223	-252	126.9	25.2	1455
1966	3151	-72	129.8	23.8	1478
1967	3059	-92	132.9	23.3	1324
1968	3228	+169	135.4	23.6	1390
1969	3259	+31	139.6	22.9	1282
1970	3214	-45	164.9	19.4	1240

Մահացությունը Լենինականում 1926-1970թթ. Մահացությունը բնակչության վերադ-
տադրության գործընթացում երկրորդ կարևոր չափանիշն է: Մահացության գործակից-
ների բացակայության դեպքում բնակչության բնական աճի հավաստի տվյալներ հնա-
րավոր չէ առանալ :

Աղ. 6 Լենինականի բնակչության մահացության ցուցանիշները.

Տարեթիվ	Մահացած- ների թիվը	Տարբերությունը նախորդ տարիների համեմատությամբ	Բնակչության միջին թիվն այդ տարիներին (հազ.)	Մահացածու- յան միջին գործակիցը (պրոմիլե)
1926-30	4492		46.5	19.3
1931-35	5977	+1485	59.1	20.2
1936-40	6285	+308	65.4	19.2
1941-45	5429	-856	70.7	15.3
1946-50	4557	-872	78.4	11.6
1951-55	4871	+314	91.7	10.6
1956-60	4872	+1	106.5	9.1
1961-65	4448	-424	119.5	7.4
1966-70	4702	+254	140.5	6.7

Ինչպես կարելի է եզրահանգել վերոբերյալ տվյալների հիման վրա՝ 1926-
1970թթ. Լենինականում զրանցվել է մահացության թվի աննշան աճ, սակայն մահու-
ցության միջին գործակիցը նվազել է: Մահացության ամենաբարձր ցուցանիշը դիտվել
է 1931-1935թթ., իսկ ամենացածրը՝ 1966-1970թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում:
Լենինականի բնակչության մահացության գործակցի մեծությունը ռաւամնասիրվող
ժամանակահատվածում գրեթե միշտ համընկել է միջին հանրապետական համապա-
տասխան ցուցանիշի հետ և միայն 1939-1959թթ.-ի ընթացքում է մի փոքր տարբերվել
հանրապետական միջինից՝ կազմելով Լենինականում 11.6 պրոմիլե, միջին հանրապե-

տական 11,0 պրոմիլեի դիմաց:⁹ 1966-1970թթ. Լենինականում մահացությունների թվի աճը կարելի է բացատրել, ի թիվս այլ իրողությունների, մասնատարների թվաքանակի աճով: Իսկ քննվող ամբողջ ժամանակահատվածում մահացությունների աճը քաղաքում պայմանավորված է եղել արտաքին և ներքին բնության մի քանի հիմնական գործոններով: Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին զոհվեցին մասնատարների գավառում սպանվեցին մոտ 30 հազար տղամարդ, 25 հազար կին ու երեխա, հարկադրական աշխատանքի քշվեց մոտ 15 հազար մարդ, տվից մահացավ 32 հազարը:¹⁰ Մեծաթիվ զոհեր եղան մասնատարների 26-ի աղետալի երկրաշարժին: Հետագայում զոհվեցին մասնատարների մահացած ութ հազար լենինականցիներից 4500-ը:¹¹ Մեր կարծիքով, ժողովրդագրական բնականոն զարգացման պայմաններում 1970 թվականին Լենինականը մոտավոր հաշվումներով կունենար մինչև 190 հազար բնակիչ:

Բնական աճը 1926-70 թթ. Ինչպես հայտնի է, բնական աճը բնակչության վերադասարկությունը բնութագրող հիմնական ցուցանիշներից է: 1926-1970թթ. Լենինականի բնակչության բնական աճին վերաբերող ցուցանիշները ներկայացնենք աղյուսակով.

Աղյուսակ 7

Տարեթվեր	Ծնվածների թիվը	մահացածների թիվը	բնական աճը	Բնական աճի միջին գործակից (պրոմիլե)	Բնակչության միջին թիվը (հազար մարդ)
1926-30	11162	4492	6670	28.5	46.2
1931-35	12136	7557	4579	15.9	59.1
1936-40	15542	6285	9257	28.1	65.4
1941-45	9471	5420	4051	11.3	70.7
1946-50	12669	4557	8112	22.9	78.4
1951-55	16692	3948	12744	27.7	91.7
1956-60	17236	4872	12364	23.2	106.5
1961-65	18084	4448	13636	22.7	119.8
1966-70	15911	4702	11209	15.9	140.5

Ինչպես տեսնում ենք՝ նշված ժամանակահատվածում Լենինականի բնակչության բնական աճի գործակիցներն ժամանակակից են հաստատում նվազման միտում: Եթե քաղաքի բնակչության բնական աճի շարժընթացը դիտարկենք՝ ելնելով 1926-1930 թթ. և 1966-1970 թթ. տվյալներից, կտեսնանք հետևյալ պատկերը. 1926-1930 թթ. բնական աճի թիվը կազմել է 6670 մարդ՝ միջին տարեկան ցուցանիշը՝ 1660 մարդ, 1966-1970թթ.՝ 11209 մարդ՝ միջին տարեկան ցուցանիշը՝ 2802 մարդ: Բնական աճի գործակիցը նշված ժամանակահատվածներում կազմել է համապատասխանաբար 28,5 և 15,9 պրոմիլե, այլ կերպ ասած՝ 1926-1970 թթ. բնակչության բնական աճի գործակիցը նվազել է տվելի քան 1,8 անգամ:

Բնակչության թվի փոփոխության գործընթացներում կարևոր չափանիշներից մեկն էլ միգրացիան է, կամ բնակչության մեխանիկական շարժը: Բնակչության ժողովրդագրական պատկերը թերի կլիներ ստանց մեխանիկական շարժի ցուցանիշների հաշվառման: Մեխանիկական շարժի թվային տվյալների բացակայության դեպքում

⁹ Խ. Ավետիսյան, *նշվ.*, էջ 30:

¹⁰ Գ. Ղաթարյան, *նշվ.*, էջ 15:

¹¹ Լենինական, *Ուղեցույց*, Եր., 1984, էջ 20:

բնակչության աճի ցուցանիշները հավաստի լինել չեն կարող: Բնակչության մեխանիկական շարժը ներկայացնում է եկամների և մեկնածուների թվի հարաբերակցությունը:

1900-1970թթ. ընթացքում Ալեքսանդրասյուլ-Լենինականի բնակչության միգրացիայի ինչպես ուղղվածությունը, այնպես էլ ինտենսիվությունը քաղմիջս փոփոխվել են՝ կախված սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական իրավիճակների փոփոխության հետ:

1921 թվականի կեսերին Բաթում ժամանեց առաջին շոգենավը 3000 գաղթականով, որոնք հիմնականում տեղափոխվեցին Ալեքսանդրասյուլի, Բասարզեչարի (Վարդենիս) և Ղամարլուի շրջաններում: 1925 թվականին Հունաստանից, Թուրքիայից, Միջագետքից գաղթած 5018 սփյուռքահայեր բնակություն հաստատեցին Երևանում, Լենինականում և Արագայանում:¹² 1924թվականին Կոստանդնուպոլսից Լենինական գաղթած 205 ընտանիքներ (862 շունչ), որոնք հիմնականում արհեստավորներ էին:¹³ Երբեք 1926-27թթ. գաղթականության հարցերի իրենց մանրագրին քննության մեջ Լ. Վարդանյանը և Հ. Սարգսյանը արձանագրում են, որ 1926 թ. վերջերին Լենինականի յոթ գավառներում բնակություն են հաստատել 13.8 հազ գաղթական հայեր:¹⁴

Աղ. 8 Բնակչության մեխանիկական աճի ցուցանիշները Լենինականում 1960-1970թթ. (Տվյալները վերցվել են ՀՀ ԱՎԾ Երբեքի մարզային գործակալությունից)

Տարեթվեր	Եկածներ	Մեկնածուներ	Միգրացիայի տեսակարարաբար կշիռը (տոկոս)	Բնակչության թիվը
1960	3583	4203	-0.5	110889
1961	3549	3136	0.3	113237
1962	3849	3195	0.5	116464
1963	3784	2719	0.9	117954
1964	3719	2704	0.8	123362
1965	3129	2486	0.5	126915
1966	3341	2485	0.6	129841
1967	3081	2482	0.4	132941
1968	3475	2585	0.6	135442
1969	3883	2587	0.9	139645
1970	3880	2560	0.7	164966

1930-ական թվականներին Լենինականի գավառում իրականացված գյուղատնտեսության տարածքային կազմակերպական փոփոխությունները հանգեցրին այն րանին, որ հարակից գյուղերի քաղմիջով բնակիչներ բնակություն հաստատեցին Լենինականում, ինչը իր հետևից բերեց գյուղական բնակչության թվաքանակի զգալի նվազում:¹⁵ Խթանեց քաղաքի բնակչության մեխանիկական աճին: Հայրենական պատերազմից հետո վերականգնված կանոնավոր ներգաղթը Խորհրդային Հայաստան և, մասնավորապես, Երևան և Լենինական քաղաքներ բերեց մեծաթիվ սփյուռքահայերի: Սկսած 1946 թվականից՝ հայրենադարձների համար Լենինականում սկսեցին կառուցվել լրացուցիչ բնակարաններ և ստեղծվեցին նոր աշխատատեղեր: 1946-1949թթ. Հայաստան տեղափոխված 20646 սփյուռքահայ ընտանիքների (89750 մարդ) մի զգալի մասը բնակություն հաստատեց Լենինականում: Հայրենադարձությունը շարունակվեց

¹² Հայ ժողովրդի պատմություն, հ. VII, Եր., 1967, էջ 551:

¹³ Հ. Մեխակյան, Հայրենիք - Սպյուռք տունությունները և հայրենադարձությունը, Եր., 1985, էջ 96:

¹⁴ Լ. Վարդանյան, Հ. Սարգսյան, Երբեքի 1926-1927 թթ. գաղթականության որոշ հարցեր (ըստ Սա. Լիսիցյանի արխիվային նյութերի), ՀՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 2, Գյումրի, 1999, էջ 209:

¹⁵ Ա. Բոյաջյան, Լենինականի գավառի սոցիալ-տնտեսական տարածքային կազմակերպումը 1920-1940թթ., ՀՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 2, Գյումրի, 1999, էջ 222:

մահ 1960-1970 թվականներին՝ հիմնականում Եզիպտոսից, Միդիայից, Լիբանանից և Իրանից: Շուրջ 1900 մարդ 1962-1967թթ. հաստատվեց Լենինականում:¹⁶

1926 թվականի միութենական մարդահամարի տվյալներով Լենինականում ուներ 42313 բնակիչ, իսկ 1939 թվականին՝ 67729: Այսինքն, նշված ժամանակահատվածում քաղաքի բնակչությունն ավելացել է ընդամենը 25416 մարդով, ընդ որում, միայն բնական աճը կազմել է 18922 մարդ, որը ավելացածների 74,4%-ն է, իսկ եկածները գերազանցել են մեկնածներին 6494 մարդով: Ինչպես տեսնում ենք, 1926-1939թթ. Լենինականի բնակչության աճի հիմնական աղբյուրը բնական աճն է: 1939-1959թթ. Լենինականի բնակչությունն ավելացավ ևս 40717 մարդով, որից 36575-ը կամ 89,9%-ը նրա բնական աճի, իսկ 4142-ը՝ մեխանիկական աճի հաշվին: 1960-1970 թթ. քաղաքի բնակչությունն ավելացավ ևս 56520 մարդով, որից 27125-ը կամ 47,9%-ը՝ բնական աճի հաշվին, իսկ 29395-ը՝ մեխանիկական: Այսինքն՝ 1960-1970թթ. բնակչության մեխանիկական աճը գերազանցել է բնական աճի ցուցանիշին:

Այսպիսով, 1926, 1959 և 1970թթ. միութենական մարդահամարների տվյալներով քաղաքի բնակչության աճի շարժընթացը ունի հետևյալ պատկերը. 1926 թ. Լենինականի բնակչության թիվը 42,3 հազար էր, 1959թ.՝ 108,4 հազար և 1970թ.՝ 164,9 հազար: Ծնունդների և մահացությունների թիվը 1926թ. եղել է համապատասխանաբար 2018 և 849, որից հեռու է, որ բնական աճը կազմել է 1169 մարդ, 1959թ.-ին՝ համապատասխանաբար 3570 և 1053, և բնական աճը կազմել է 2517, 1970թ.-ին՝ 3214 և 1034, և բնական աճը կազմել է 2180 մարդ: Բնական աճի գործակիցը եղել է՝ 1926թ.-ին 27,6, 1959թ.-ին՝ 23,2, 1970թ.-ին՝ 13,2 պրոմիլե, այլ խոսքով՝ 1926-1970թթ. ընթացքում բնակչության բնական աճի գործակիցը նվազել է ավելի քան 2-անգամ: Ծնելիության գործակիցի՝ 2,4 անգամ և մահացության գործակիցի՝ 2,8 անգամ նվազման պայմաններում 1926-1970թթ. Լենինականի բնակչությունն աճել է 3,9 անգամ:

ДИНАМИКА НАСЕЛЕНИЯ г. АЛЕКСАНДРАПОЛЯ-ЛЕНИНАКАНА С 1900 ПО 1970ГГ.

Резюме

А. Бояджян

С 1900 по 1970гг. в Александраполе-Ленинакане в численности населения замечено тенденции стабильного роста (кроме 1918-1920гг. и 1941-1945гг.). Это объясняется демографической политикой государства, социально - экономическими, нетрадиционными и этнокультурными факторами. Для сравнения отметим, что в 1926г. коэффициенты естественного прироста составил 27,6 промиле, то 1959г. 23,2 и 1970г. 13,2 промиле. Иначе говоря, с 1926-1970гг. естественный прирост населения уменьшился более чем на 2 раза.

С 1926-1970гг. численность населения повысилась в 3,9 раза, при том коэффициент рождаемости уменьшился в 2,4 раза, смертность в 2,8 раза.

¹⁶ Հ. Մեղիբաբյան, նշվ. աշխ., էջ 265-279: